

Lekseme stranog porijekla u jezičkoj strukturi pripovijetke „Priča o kmetu Simanu“ Ive Andrića

Amela Bajrić

SAŽETAK: „Priča o kmetu Simanu“ tematizira društveno-političke odnose u okviru vladavine koja je na izmaku i dolaska nove vlasti oslikane kroz upotrebu orijentalizama, na koje možemo gledati kao na odraz historijskog i kulturološkog dodira dviju civilizacija, i njihovo razvrstavanje u pripadajuće semantičke skupine, te drugih zastupljenih riječi stranoga porijekla. U radu smo prvenstveno obratili pažnju na brojnost leksema orijentalnog porijekla u odnosu na druge strane riječi, potom smo predstavili sve orijentalizme sa odgovarajućim leksičko-semantičkim ekvivalentom (ukoliko je to moguće uvijek odrediti) te pokazali koji su to najzastupljeniji orijentalizmi u okviru semantičkih grupa kao i razloge njihovog čestog korištenja.

Ključne riječi: *Ivo Andrić, leksičko-semantički ekvivalenti leksika, orijentalizmi, semantičke grupe*

Lexemes of Foreign Origin in the Linguistic Structure of the Short Story „The Story of the Farmer Siman“ Ivo Andric

ABSTRACT: “The story of the farmer Siman” deals with socio-political relations in which takes place in the period of change between two governments which is portrayed through the use of Oriental loanwords. The use of Oriental loanwords can be viewed as the reflection of the historical and cultural clash between two civilizations and their classification into the corresponding semantic fields, as well as the representation of other words of foreign origin. During the analysis of the narrative, we used the method of data collection, the method of theoretical analysis and the descriptive method. The paper, first of all, deals with the number of lexemes of Oriental origin compared to other foreign words. Secondly, all Oriental lexemes have been presented with their lexicosemantic equivalent (if possible). And, finally, it is demonstrated which Oriental loanwords are the most abundant among semantic fields and the reasons for their common use.

Keywords: *Ivo Andric, lexicosemantic equivalents, Oriental loanwords, semantic groups*

UVOD

Opisivati jezički fond nekog jezika posao je za koji ne možemo kazati da mu se nazire kraj. Istraživanja leksičkog fonda pojedinih jezika dovela su do zaključka da ne postoji gotovo ni jedan jezik koji nije bio u dodiru s drugim jezicima (Turk, 2013: 15). Jezik je sistem koji se mijenja i konstantno evoluira s ciljem pronalaska što adekvatnijih i ekonomičnijih načina da neograničenim resursima izrazi sve kompleksniji svijet u kojem živimo. Taj proces evoluiranja najvidljiviji je na leksičkom nivou i u leksičkom fondu nekog jezika.

Posuđivanje među jezicima staro je koliko i sam ljudski jezik. Ljudi su uvijek živjeli u međusobnoj blizini, a kontakti među njima utjecali su na to da su se pojedine kulture ispreplitale, pa tako i jezici. Takav slučaj je i sa riječima orijentalnog porijekla. Orientalizmi, koji zauzimaju nemali broj našeg rječničkog fonda, predstavljaju naše zajedničko, jezičko i kulturno-civilizacijsko naslijeđe. Govoreći o orijentalizmima, važno je da znamo motive interferencije i razloge postojanja uopće takvih riječi u jeziku. Ono što treba imati na umu jeste i činjenica da orijentalizmi „nisu imali niti su mogli isti status i istu

sudbinu ni u svim našim govorima, na svim prostorima, kod svih nacija/konfesija, niti u svim fazama jezičkog i društvenog razvitka“ (Vajzović, 2008: 323).

U periodu nakon nastanka direktnih kontakata započela je i diferencijacija orijentalizama. Nakon smjene turske vlasti mnogi su orijentalizmi proglašeni historizmima, arhaizmima, što bi značilo da se u tim slučajevima ustupa mjesto zamjenskim ekvivalentima, riječima domaćeg porijekla, ako ih ima. Značajnu vremensku distancu naspram okončanja turskog perioda prati smjena generacija, diskontinuitet jezičkih navika, znatne promjene u društveno-političkom kontekstu i naučno-tehničkom razvitku. U tom smislu je odnos prema orijentalizmima podređen potrebama komunikacije (Vajzović, 2008).

U pripovijeci „Priča o kmetu Simanu“ možemo pratiti raspon od slabljenja turskog utjecaja do dolaska nove vlasti na našem području. Uzimajući to u obzir, nemoguće je očekivati da je ondašnje stanovništvo „preko noći“ preuzelo običaje i navike (i u jezičkom smislu) nove vlasti, pa je u pripovijeci zabilježena, tada još uvijek, frekventna upotreba orijentalizama sa tek tri germanizma - *majstor*, *krajcar*, *mesing* i jednim hungarizmom - *varoš*. U vezi s tim zaključujemo da u

priповijeci dolazi do izražaja sav potencijal Andrićevog jezičkog izraza što stvara izuzetno plodno tlo za našu analizu.

Prilikom analize pripovijetke koristili smo se metodom prikupljanja podataka, metodom teorijske analize i deskriptivnom metodom te ćemo nastojati da kroz rad prikazemo sve orijentalizme koji se javljaju u pripovijeci razvrstavši ih prema semantičkim poljima, a potom ćemo grafikonom predstaviti i omjer zastupljenosti orijentalizama naspram drugih riječi stranog porijekla. Nadalje, tabelarno ćemo predstaviti sve orijentalizme sa sinonimnim parom, ukoliko je to moguće svaki put odrediti.

O PRIPOVIJECI

Pripovijetka „Priča o kmetu Simanu“ objavljena je 1969. godine u djelu „Priča o kmetu Simanu i druge pripovetke“. Radnja se odvija u malom hercegovačkom gradu Nevesinju 1876. godine, kad se tamošnji narod digao na ustanak protiv Turaka u kojem je turska vojska poražena, a njen utjecaj počeo slabiti. „Sa pucnjavom kakvu dotad nije čulo bosansko uho, ušle su austrijske trupe 19. avgusta 1878. godine u Sarajevo. Uz pucnjavu je išlo i sve ostalo: krv, leševi, preki sud, vešanje i streljanje, strah, neslućeni likovi i nove i nove uredbe i običaji“ (Andrić, 1988: 143), rečenica je kojom i započinje pripovijetka i iz koje se naslućuje sam tematski okvir. Time je austrijska vlast počela da jača i polako postajala najveća politička i vojna sila u tom dijelu Evrope. Pripovijetka zapravo govori o položaju kmetova za vrijeme Turskoga carstva i njihovim nadama da će se dolaskom nove vlasti i njihov položaj promijeniti. Kroz lik kmeta Simana Andrić je opisao to stanje društvenog nezadovoljstva. „Materijal za svoje pripovedanje Andrić je pretežno uzimao iz života Bosne, najvećim delom iz njene prošlosti, turskog i austrijskog vremena“ (Đinđić, Radonjić, 2012: 461) tako da u pripovijeci žive brojni elementi orijentalnog porijekla u materijalnoj i duhovnoj kulturi Bosne. Pripovijetka nudi izuzetno bogat materijal za naše istraživanje time što oslikava raspad vladavine Osmanskog carstva i dolazak nove vlasti što nam pomaže da vidimo u kojoj su mjeri ostali zastupljeni orijentalizmi za imenovanje određenih pojava, predmeta, odjeće, obuće, građevina i sl. Rad, zasnovan na analizi orijentalizama i razvrstavanju na semantičke grupe u koje smo svrstali pronađene orijentalizme, nastao je kao rezultat nastojanja da se zabilježe termini, odnosno lekseme kojima se označavaju različite vrste semantičkih grupa (u analizu su uvrštene imenice, pridjevi, glagoli, prilozi, veznici, riječce) te da se utvrdi da li postoji adekvatna zamjena za njih u jeziku primaocu. Orientalizmi su razvrstani na oznake za materijalnu kulturu i oznake za duhovnu kulturu. Ovdje ćemo napomenuti da je za navođenje značenja svih leksema (u fusnotama) korišten rječnik „Turcizmi u našem jeziku“ Abdulaha Škaljića (2014).

ORIJENTALIZMI PREMA SEMANTIČKIM GRUPAMA U „PRIČI O KMETU SIMANU“

Oznake za materijalnu kulturu

Kako bismo što vjerodostojnije ukazali na zastupljenost orijentalizama i ukazali na njihovu široku upotrebu u svim sferama društva i života, predstavili smo ih kroz semantičke grupe. Oznake za materijalnu

kulturu obuhvataju specifične građevine, namještaj, posuđe; odjeću, obuću, nakit; zanate i predmete koji se izrađuju u tim zanatskim radnjama; nacionalna jela i pića, voće i povrće, dakle, sve karakteristično za dati areal (Halilović, Tanović, Šehović, 2009).

1. Građevine, zgrade, prostorije i razna mjesta: **dućan**¹ [*Aga mu je bio Ibraga Kološ, sarač, sa dućanom na Baš-čaršiji...* (IAZ:143)], **haps**² [*Ali zato je stvarna „kotarska vlast“ i stvaran je haps koji on često leži...* (IAZ:157)], glagol **hapsiti** [*U tim rečima bilo je mnogo od onog nipodaštavanja i one drskosti kojom policajci zbuduju i razoružavaju kao nevidljivim udarcem one koje hapse.* (IAZ:161)], **čaršija**³ [*Projahao je kroz svu sarajevsku čaršiju...* (IAZ:150)], **čepenak**⁴ [*Poigrava konjčić, samo što prednje noge ne metne na čepenak...* (IAZ:150)], **mehana**⁵ [*Sedi u mehani i čeka ko će se naći da mu, u nastupu darežljivosti (...) ponudi nešto da popije...* (IAZ:157)], pridjev **mehanske** [*...novi učitelji je bio središna točka svih mehanskih šala...* (IAZ:152)], **kafana**⁶ [*Prešlo mu je u običaj da „tražeći svoju pravu“ obilazi bez potrebe razne kancelarije, dere klupe po sarajevskim kafanama...* (IAZ:155)], **kapija**⁷ [*Kapija na crkvenoj porti bila je zaključana...* (IAZ:160)], **han**⁸ [*U tim mislima došao je pred Đulagin han...* (IAZ:160)], **mahala**⁹ [*Najpre je bio momak u pruskom konzulatu, zatim službenik u turskom učumatu, nešto kao raznoslač poziva po hrišćanskim mahalama i zaptija u civilu.* (IAZ:161)], **kafanica**¹⁰ [*A na drugoj obali, u strani, stoji bela kafanica sa baštom koja se spušta do reke.* (IAZ:169)], **bašta**¹¹ [*A na drugoj obali, u strani, stoji bela kafanica sa baštom koja se spušta do reke.* (IAZ:169)], **čitluk**¹² [*Tako se Ibraga rešio jednog dana da obiđe svoj čitluk i uzme svoj deo šljiva...* (IAZ:145)].
2. Suđe, pokućstvo i razni predmeti: **sepet**¹³ [*...hoću da te vidim kako se vraćaš sa praznim sepetima...* (IAZ:148)], **čokanj**¹⁴ [*...a pored njega čokanj rakije, uvek nekako dopola ispijen.* (IAP:153)], **čilim**¹⁵ [*Prostrana svetla soba, zastrta čilimima...*

¹ radnja

² zatvor

³ trgovačka četvrt grada, trg

⁴ krilo, kanat starinskog dućana koje služi mjesto vrata

⁵ krčma

⁶ kafana

⁷ 1. vrata, 2.fig. dvor (carski)

⁸ zgrada (kuća) koja služi za svratište i prenočište putnika

⁹ dio grada ili sela, gradska četvrt, zaselak

¹⁰ mala kafana

¹¹ 1. vrt; 2. voćnjak

¹² vrsta feudalnog posjeda koji gospodar obrađuje sam ili preko čifčije

¹³ kotarica, košara, krošnja

¹⁴ staklena bočica iz koje se pije rakija

¹⁵ prostirač istkan od vune na stanu, tepih

- (IAZ:165)], **divit**¹⁶ [*Pred njim je stajao metalan divit sa mastionicom...* (IAZ:153)].
3. Oznake nacionalnih jela i pića, napitaka i začina: **rakija**¹⁷ [*Ispekao je rakije kao nikad dotada...* (IAZ:151)], **kafa**¹⁸ [*Sinan nije kucao, nego je otišao do Đulaginog hana da tamo popije kafu...* (IAZ:160)], **meza**¹⁹ [*Poruči obično onaj koga prvog uhvati rakija, a sa pesmom poruči piće i meze i za guslare.* (IAZ:169)].
 4. Odjeća, obuća, tkanina, nakit: **džep**²⁰ [*Siman je imao u džepu tri seksera...* (IAZ:154)], **sahat**²¹ [*...on je kukurikao prije ostalih pjevacu na čitav sahat i budio ukućane.* (IAZ:171)], **jandžik**²² [*Neću ja dočekati, ali znam, k'o što ovu rakiju mučenicu gledam pred sobom, da će doći dan kad će age i begovi obigravati sudove i kancelarije i nositi ovako k'o ja tapije i zakone u jandžiku...* (IAZ:172)].
 5. Zanati i druga zanimanja: **esnaf**²³ [*Tu sarajevski esnafi često održavaju svoje teferiče...* (IAP:169)], **zaptija**²⁴ [*Najpre je bio momak u pruskom konzulatu, zatim službenik u turskom učumatu, nešto kao raznoslač poziva po hrišćanskim mahalama i zaptija u civilu.* (IAZ:161)], **baštovan**²⁵ [*Poneki baštovan mu prepusti sepet krompira ili čabricu mleka da proda...* (IAZ:157)], **sarač**²⁶ [*Njegov aga Ibraga, sarač, došao sa četiri konja i jednim momkom...* (IAZ:145)], **mehandžija**²⁷ [*„Ovaj neće dalje do jeseni”, kaže mehandžija svome momku...* (IAZ:169)], **telal**²⁸ [*Tih dana telal je objavio „svijetu i narodu” da će u Sarajevo doći neki stari Erzherzog...* (IAZ:158)], **džambas**²⁹ [*...Siman je kupio jahaćeg konja (...)* kupio ga je lako, jer posle ove uzbune bilo je i odbeglih i napuštenih konja koje su džambasi prodavali budzašto. (IAZ:149)], **budžaklijski**³⁰ [*Tada se obratio „učitelju” Aleksi, koji je bio neka vrsta javnog pisara i budžaklijskog advokata.* (IAZ:152)].
 6. Građanske titule, staleži: **aga**³¹ [*U suštini, takav aga nije ni bolji ni duševniji, nego obično samo slabiji...* (IAZ:143)], pridjev **agin** [*...on nije nipošto hteo da agi „čini hizmet”, to jest da kao drugi kmetovi radi na aginom poslu...* (IAZ:144)], **beg**³² [*Siman se neprestano vrpolti, pretura neke hartije po jandžiku ili glasno kašlje, a beg sedi mirno, nikog ne vidi...* (IAZ:170)], pridjev **begovsko** [*Čovek dotrajao, bez kuće i kućišta, teška i nepopravljiva pijanica, nekad i čuveni kockar, koga je njegovo begovsko društvo odbacilo odavno.* (IAZ:169)], **subaša**³³ [*U suštini, takav aga nije ni bolji ni duševniji, nego obično samo slabiji ili po prirodi manje borben (...)* koji „sede kmetu za vratom” i čije bezdušne subaše isteruju sa kmetovog gumna... (IAZ:143)].
 7. Oružje i ratna oprema: **balčak**³⁴ [*...a od pre neki dan je pravi pravcati policajac u uniformi, sa sabljom u crnim kožnim koricama, na kojoj je balčak od mesinga.* (IAZ:161)].
 8. Oznake vezane za boj: **megdan**³⁵ [*Siman misli šta bi još mogao teško i uvredljivo da kaže ne ovom svom Ibragi, koga on više ni za što ne smatra i koji (...) nije nikad ni bio naročito rdav čovek ni težak aga, nego svim agama na zemlji i uopšte celom svetu koji je, kako se njemu čini, sada svedok ovog vekovnog megdana.* (IAZ:148)].
 9. Konji i konjska oprema: **kajas**³⁶ [*Projahao je kroz svu sarajevsku čaršiju, a zatim je naterao vranca pred Ibragin otvoren dućan, gde je njegov aga, pognut i prekrštenih nogu, bušio rupe na svetlim novim kajasima.* (IAZ:150)].
 10. Alati i materijal: **espap**³⁷ [*Nije, ne dao Bog, ali nemam, dobar čo'ječe, espapa.*” (IAZ:150)].

¹⁶ pernica sa mastionicom zajedno. Pernica se sastoji od duguljaste kutije u kojoj se drže kalemi od trske, a na njenom jednom kraju pričvršćena je mastionica (tzv. kulkuma). Pernica se zadijevala za pas ili bensilah, a mastionica bi štitila da divit ne propadne kroz pas.

¹⁷ poznato alkoholno piće

¹⁸ kafa

¹⁹ zakuska, jelo koje se uzima uz rakiju ili vino

²⁰ džep, špag

²¹ sat

²² isto što i šarpelj, tj. seljačka kožna torba koja se nosi obješena sa strane, a znači i torba koja se veže za zadnji dio sedla na konju

²³ 1. ekonomska i društvena organizacija zanatlija u gradovima, ceh, 2. zanatlija, 3. ljudi istog zanimanja, istog društvenog reda

²⁴ redar, policajac; policija

²⁵ vrtlar, onaj koji se bavi gajenjem povrća i cvijeća

²⁶ zanatlija koji pravi i prodaje razne predmete od kože, kao što su: konjska oprema (uzde, sedla, bisage, kubure), bensilasi, kehare, šarpelji, pletene kandžije, razno remenje itd. Po ovim zanatlijama naziva se ulica koja vodi od Baščaršije do Husrevbegove džamije u Sarajevu: Sarači.

²⁷ krčmar

²⁸ javni objavljivač, dobošar, izvikivač na javnim licitacijama

²⁹ 1. preprodavalac konja, dobar poznavalac konja, vještak za konje, 2. fig. prepredenjak

³⁰ Ako bi se išlo po etimologiji riječ budžaklijski je nastala od riječi budžak u značenju ugao ili kut. Međutim, u ovom kontekstu se tumači kao pogrdan naziv za sitnog advokata.

³¹ 1. gazda, dobrostojeći građanin; gospodar, prvak, veleposjednik, 2. naslov svih zapovjednika turske plaćene vojske: azap-aga, bešli-aga itd., 3. počasni naslov za svakog onog koji ne pripada inteligenciji i plemstvu

³² 1. plemić, plemićka titula; 2. kao titula pridaje se musl. Imenu iz poštovanja, iako nosilac imena nije stvarno beg; 3. gospodin; 4. zapovjednik sandžaka

³³ 1. nadzornik imanja, onaj koji ubire aginske i begovske prihode sa čifluka, 2. ranije u Tur. carstvu gradski nadzornik

³⁴ držak od sablje ili mača

³⁵ U pripovijeci se javlja u metaforičkom značenju u smislu viševjekovne borbe. U rječniku A. Škaljića se daje više značenja ove riječi: 1. povelik prazan prostor u gradu, polje, trg, 2. marvena pojaca, 3. boj, dvoboj, duel, 4. fig. vidjelo, javnost, 5. mejdan dijeliti, mejdan podijeliti, izaći na mejdan, znači: boriti se s nekim na mejdanu

³⁶ kožna uzica

³⁷ oprema, materijal, potrepštine

11. Životinje: **orož**³⁸ [*„Vidiš, bio je u mog pokojnog oca, u mom djetinjstvu, jedan orož, gigan, nije mu glasa nadaleko bilo. (IAZ:171).“*]
12. Rodbinski i komšijski nazivi: **amidža**³⁹ [*A Simanova mašta je, kroz rakiju, već videla „božji prst“ u dolasku carevog amidže. (IAZ:158), komšija⁴⁰ [*Sve je to, naravno, vređalo i uznemiravalo Ibragu, i on se žalio komšijama... (IAZ:150).“*]*
13. Oznake za životno stanje bića: **leš**⁴¹ [*Uz pucnjavu je išlo i sve ostalo: krv, leševi, preki sud... (IAZ:143).“*]
14. Oznake za određene svečanosti: glagol **šenlučiti** [*Tako je Siman izgovorio nekoliko puta to svoje ne, okrećući lice na sve četiri strane sveta a zatim put neba, kao da puca iz male puške i šenluči... (IAZ:147), teferič⁴² [*Tu sarajevski esnafi često održavaju svoje teferiče... (IAZ:169).“*]*
15. Oznake za neprijateljstvo: **dušmanin**⁴³ [*Uzalud su mu dolazile komšije i kumovi, oprezni, iskusni ljudi, i opominjali ga, govorili mu da je nerazumno to što radi (...) i da je stoga njegovo pregonjenje besmisleno i njegov prkos samo dušmaninu veselje. (IAZ:155).“*]
16. Oznake vezane za pravo i pravne poslove: **tapija**⁴⁴ [*Neću ja dočekati, ali znam, k'o što ovu rakiju mučenicu gledam pred sobom, da će doći dan kad će age i begovi obigravati sudove i kancelarije i nositi ovako k'o ja tapije i zakone u jandžiku... (IAZ:172), hak⁴⁵ [*Drugi kmetovi nastoje da zagorčaju agi život i gospodstvo što manjom proizvodnjom, otezanjem, zakidanjem i mnogim sitnim smicalicama kod davanja haka... (IAZ:144).“*]*
17. Oznake za novac: **para**⁴⁶ [*„Što, da nije moja para šugava?“ (IAZ:150).“*]
18. Oznake za šalu, smijeh: **lakrdija**⁴⁷ [*Nego, ja ću tebi kazati nešto, da ne duljimo ovu lakrdiju. (IAZ:149).“*]
19. Oznake za ljudske osobine: **bekrija**⁴⁸ [*...tu, od aprila pa do oktobra meseca, izlaze pred veće*

- mnoge sarajevske bekrije da posede na zelenu i hladovitu mestu pored reke... (IAZ:169).“*]
20. Oznake za opise: **agrarni** [*Treće godine Siman je odgovarao pred istom agrarnom vlašću... (IAZ:168).“*]
21. Oznake za apstraktne imenice: **hizmet**⁴⁹ [*On je davao agi otprilike koliko mu pripada, ali je odlučno odbijao da mu taj njegov hak prenese kući, u varoš; isto tako, on nije nipošto hteo da agi „čini hizmet“... (IAZ:144), meram⁵⁰ [*To mi je meram i to mi je, znaj, svima mojim mrtvima za dušu... (IAZ:148), šućur⁵¹ [*„Ama, znam da si dobro, i neka si, šućur, nego šta ćemo sa šljivama?“ (IAZ:149).“*]**
22. Prilozi: **beli**⁵² [*„Dosta je i tvog, beli!“ (IAZ:162).“*]
23. Veznici: **ama**⁵³ [*„Ama, znam da si dobro, i neka si, šućur, nego šta ćemo sa šljivama?“ (IAZ:149), ja⁵⁴ [*Od mene će tada biti pregršt kostiju u zemlji, ja biti ja ne biti... (IAZ:172).“*]*
24. Riječce: **vala**⁵⁵ [*„Šta ti tu radiš, Simane? – Vala, ništa.“ (IAZ:161).“*]

Oznake za duhovnu kulturu

„Andrić se trudio da u svojim djelima pretvori Bosnu, prostor konfrontacije suprotstavljenih svjetova, u prostor suživota. Za njega bismo s pravom mogli reći da je afirmator kulturne simbioze u Bosni“ (Heraković 2011: 558). To možemo vidjeti kroz upotrebu riječi koje pripadaju duhovnoj kulturi: **Islam**⁵⁶ [*Na to je on izjavio da otkaz ne prima, da će opštinu tužiti sudu za prekršaj ugovora, i – da prelazi na islam. (IAZ:152), Ramazan⁵⁷ [*Činovnik je citirao i „carsko pismo“ od 28. jula 1878. godine i „setersku naredbu od 1859. godine“ i „ramazanski zakon od 7-og dana ramazana meseca 1858. godine.“ (IAZ:151), musliman⁵⁸ [*Razumni ljudi među muslimanima u čaršiji nisu bili nimalo oduševljeni ovim novovernikom... (IAZ:153), pridjev muslimanske* [*Oni su proverenom učitelju skrojili nove i posve propisne muslimanske haljine... (IAZ:153), halal⁵⁹ [*Eno ti šljive, popni se pa jedi koliko hoćeš, neka ti je halal... (IAZ:148), hodža⁶⁰ [*Razumni ljudi među muslimanima u čaršiji nisu bili nimalo oduševljeni ovim novovernikom, ali našlo se nekoliko učiteljevih drugova u piću, a i nekoliko fanatičnih hodža... (IAZ:153).“*]****

³⁸ U pripovijeci se leksema javlja u značenju pijetla

³⁹ 1.stric, 2.fig.starac, dedo, čika

⁴⁰ susjed

⁴¹ mrtvo tijelo čovjeka ili životinje, strvina

⁴² 1. zabavljanje; provod; uživanje u prirodi; izlet u prirodu u svrhu provoda i razonode; 2. mjesto u prirodi odakle je lijep pogled, gdje se može uživati posmatrajući prirodu

⁴³ neprijatelj, protivnik

⁴⁴ javna isprava o vlasničkom pravu na nekretnine

⁴⁵ 1.pravo, pravda, istina, 2.zasluga, 3.određeni dio prinosa zemlje koji je čičija davao godišnje vlasniku zemlje – agi ili begu

⁴⁶ 1. novac; 2. novčić; 3. četrdeseti dio groša; 4. stoti dio dinara

⁴⁷ 1.riječ, govor, 2.komedija bez književne vrijednosti koja ima za cilj da izazove smijeh po svaku cijenu; šala

⁴⁸ onaj koji rado pije, sarhoš, pijanica, lola

⁴⁹ služba, dvorba, podvirenje, usluga

⁵⁰ 1. želja, volja; 2. cilj, namjera

⁵¹ hvala, zahvala

⁵² 1. sigurno, zaista; 2. da, tako je (potvrдно)

⁵³ ali, samo

⁵⁴ ili, ili... ili

⁵⁵ Bogme; baš, e baš

⁵⁶ 1.ime muslimanske vjere; 2.muslimansko muško ime

⁵⁷ ime devetog mjeseca muslimanskog vjerskog kalendara, mjesec posta

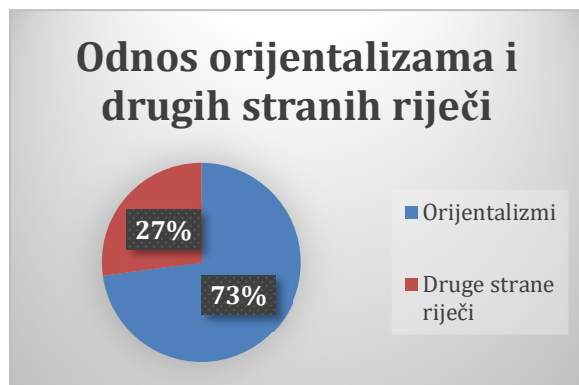
⁵⁸ pripadnik islamske vjere

⁵⁹ 1. ono što je vjerski dozvoljeno; 2. ono što je blagosloveno, što je na pošten način stečeno; 3. oprost

⁶⁰ vjeroučitelj, muslimanski sveštenik, profesor u medresi

REZULTATI I DISKUSIJA

„Priča o kmetu Simanu“ ima 30 strana. U njoj je zastupljeno 67 riječi orijentalnog porijekla pri čemu je 29 arabizama (*sarač, dućan, hak, hizmet, megdan, halal, meram, šućur, vala, rakija, espap, ramazan, teferič, islam, divit, džep, haps, telal, amidža, kafa, mahala, zaptija, hapsiti, ama, beli, esnaf, bekrija, sahat*), 15 turcizama (*aga, subaša, agin, lakrdija, čepenak, komšija, budžaklijski, čokanj, agrarni, balčak, beg, begovsko, jandžik, kapija, tapija*) i 16 persizama (*leš, sepet, džambas, čaršija, para, mehanske, hodža, mehana, dušmanin, baštovan, han, ćilim, bašta, meza, oroz, jà*), potom su tu i riječi koje se određuju kao arapsko-perzijske kojih je 4 (*musliman, muslimanske, kafana, kafanica*) i perzijsko-turske kojih je 3 (*čitluk, šenlučiti, mehandžija*). U pripovijeci su pronađene i dvije riječi čija etimologija nije poznata, ali ih je Škaljić uvrstio u svoj Rječnik – bundžija i poturica. Naime, mi ih nismo uvrstili u analizu. Pored orijentalizama u pripovijeci se javljaju i druge strane riječi koje smo razvrstali prema porijeklu. Ukupno ih je 25, a one su sljedeće: latinizmi (*kancelarija, temperament, ceremonija, konzulat, uniforma, inventar, akt, eksplozija*), grecizmi (*karakter, cilindar, hartija, difterija, paragraf, klisura, avlija, ikonostas, mehanizam, periferija*), germanizmi (*majstor, krajcar, mesing*), romanizmi (*šef, terasa*), hungarizam (*varoš*), talijanizam (*porta*). Prema Rječniku stranih riječi triju autora riječ kulučar je navedena kao turcizam. S obzirom na to da nam je primarni izvor za određivanje orijentalizama i njihovog porijekla Rječnik „Turcizmi u našem jeziku“ Abdulaha Škaljića, ovu leksemu nismo uvrstili u analizu jer se ne javlja kod Škaljića.

Grafikon 1. Odnos orijentalizama i drugih riječi stranog porijekla u „Priča o kmetu Simanu“

Iz dobivenih podataka vidljivo je da su riječi orijentalnog porijekla zastupljenije u odnosu na druge strane riječi i to u omjeru 67 ili 73% naprema 25 odnosno 27%. Sve te riječi orijentalnog porijekla iskorištene su s namjerom da se dosljedno prikaže atmosfera i ambijent radnje i događaja u romanu.

U pogledu analize sinonimnosti, odnosno leksičko-semantičkih varijanata, smatramo da ovdje možemo govoriti o potrebi jezika primaoca za leksičkim bogaćenjem, što se postiže i posuđivanjem iz stranih jezika, ali i o nepostojanju adekvatne zamjene u jeziku primaocu ili čak nepostojanju zamjene uopće. U ovom slučaju nećemo polaziti od teorijskih promišljanja o sinonimiji nego ćemo istražiti da li postoji adekvatna zamjena za riječi orijentalnog porijekla. Na osnovu podatka da li za orijentalizam postoji ili ne postoji

adekvatan sinonim određivano im je mjesto u standardnom jeziku. Naravno da će se orijentalizam poštovati ako za njega ne postoji adekvatna zamjena. Ali ako je adekvatna sinonimska zamjena prihvatljiva, orijentalizam normativno može biti prihvaćen što podrazumijeva ravnopravnu naporednu upotrebu ili jezičko-varijantsku markiranost (bosanski-hrvatski-srpski), kao što imamo primjere u korpusu: *amidža – stric, komšija – susjed* i dr. ili potisnut svojim sinonimom. Orientalizam tada postaje stilska rezerva, stilski je markiran (Vajzović, 1999). Kako bismo jasno vidjeli koje su to riječi koje uopće nemaju zamjenu u jeziku primaocu, ali i one za koje danas koristimo druge riječi, orijentalizme ćemo predstaviti tabelarno gdje ćemo prikazati koji su to zamjenski sinonimi za pojedine riječi, a onamo gdje nismo mogli naći odgovarajući ekvivalent ostavljen je prazan prostor. Važno je napomenuti da smo se prilikom određivanja leksičko-semantičkih ekvivalenata koristili „Rječnikom bosanskoga jezika“ triju autora navedenog u literaturi.

Tabela 1. Popis orijentalizama sa leksičko-semantičkim ekvivalentima

Red. br.	Orijentalizam	Zamjena u jeziku primaocu
1.	aga	/
2.	agin	/
3.	agrarni	/
4.	amidža	Stric
5.	Ama	/
6.	Balčak	drška
7.	beg	/
8.	begovsko	/
9.	budžaklijski	Pogrdan naziv za sitnog advokata
10.	beli	baš tako, zaista
11.	baštovan	vrtlar
12.	bekrija	pijanica, lola
13.	bašta	vrt
14.	čokanj	/
15.	čaršija	grad
16.	čitluk	/
17.	ćilim	tepih
18.	čepenak	krilo, kanat
19.	dućan	prodavnica
20.	divit	/
21.	dušmanin	neprijatelj
22.	džambas	prepredenjak, varalica
23.	džep	/
24.	espap	materijal, oprema
25.	esnaf	zanatsko udruženje
26.	hak	istina
27.	hizmet	služenje, dvorenje
28.	halal	oprost
29.	haps	zatvor
30.	hapsiti	zatvoriti
31.	han	konačište, svratište
32.	hodža	imam
33.	islam	/
34.	jà	da

Red. br.	Orijentalizam	Zamjena u jeziku primaocu
35.	jandžik	kožna torba
36.	kafa	/
37.	kafana	/
38.	kafanica	/
39.	kajas	uzica, uzda
40.	kapija	vrata
41.	komšija	susjed
42.	lakrdija	šala
43.	leš	truplo
44.	mehandžija	krčmar, gostioničar
45.	mehana	gostionica, birtija
46.	mehanske	kafanske
47.	meza	zakuska
48.	musliman	/
49.	muslimanske	/
50.	meram	želja, volja
51.	megdan	boj, dvoboj
52.	mahala	kvart, ulica
53.	oroz	pijetao
54.	para	novac
55.	rakija	/
56.	ramazan	/
57.	sarač	/
58.	sahat	/
59.	sepet	korpa, kotarica
60.	subaša	/
61.	šenlučiti	veseliti se
62.	šućur	Hvala
63.	tapija	/
64.	teferič	zabava
65.	telal	glasnik, posrednik
66.	vala	baš, Boga mi
67.	zaptija	policajac

ZAKLJUČAK

Jasno je da orijentalizmi predstavljaju najbrojniji sloj posuđenica u našem jeziku. Kako napominje Peco (2007: 195), „pisac je taj leksički sloj poznao, nosio ga u svome rječniku i bio je svjestan da bi njegovo isključivanje iz romana umanjilo autentičnost piščevog iskaza.“ Ovu konstataciju možemo dakako primijeniti i na pripovijetke. Osim što je njima vjerodostojno predstavio orijentalnu atmosferu i kulturu [*Razumni ljudi među muslimanima u čaršiji nisu bili nimalo oduševljeni ovim novovernikom...* (IAZ:153)], Andrić ih je upotrijebio i kako bi predstavio osobine svojih likova [...tu, od aprila pa do oktobra meseca, izlaze pred veće mnoge sarajevske bekrije da posede na zelenu i hladovitu mestu pored reke... (IAZ:169)], pokazao društvene prilike (Bajrić 2019) u vrijeme smjene vlasti i položaj kmetova [*Drugi kmetovi nastoje da zagorčaju agi život i gospodstvo što manjom proizvodnjom, otezanjem, zakidanjem i mnogim sitnim smicalicama kod davanja haka...* (IAZ:144)], [*On je davao agi otprilike koliko mu pripada, ali je odlučno odbijao da mu taj njegov hak prenese kući, u varoš; isto tako, on nije nipošto hteo da agi „čini hizmet“...* (IAZ:144)], [*Neću ja dočekati, ali znam, k'o što ovu rakiju*

mučenicu gledam pred sobom, da će doći dan kad će age i begovi obigravati sudove i kancelarije i nositi ovako k'o ja tapije i zakone u jandžiku... (IAZ:172)]. Kako ove riječi imaju izuzetan stilski potencijal pisac ih je iskoristio i u opisima: [*Prostrana svetla soba, zastrta ćilimima, sa nameštajem kakav Siman nikad nije video, sa nekim napravama na zidu i na stolu...* (IAZ:165)], [*A na drugoj obali, u strani, stoji bela kafanica sa baštom koja se spušta do reke.* (IAZ:169)] i sl.

Pripovijetke Ive Andrića vezane su za Bosnu i Hercegovinu, i u njima najviše za život muslimana i katolika (Trifković, 1977). Nesumnjiva je činjenica da su orijentalizmi, za koje se Andrić opredjeljuje, bliži jeziku i jezičkom okruženju u kojem je rastao i gradio svoj jezički i duhovni identitet. Mnogi orijentalizmi koreliraju sa kulturom odgovarajućeg prostora i vremena i iskoristljivi su upravo za stilsko isticanje određenog lokalnog ili vremenskog kolorita (Filipović, 1986). Ovdje ćemo se složiti sa profesorom Stanojčićem koji kaže: „U jeziku Iva Andrića, pisca koji je od samog početka, kako sam kaže, shvatio da je reč najbitniji deo književnog stvaranja, strani elemenat, najčešće u formi lokalizma, zastupljen je u lingvističko opravdanoj meri, kao što je zastupljen u opravdanoj meri prema sopstvenom principu: da je pitanje forme, i u njemu – pitanje jezika potčinjeno životnoj istini“ (Stanojčić, 1967: 75).

Kada govorimo o sinonimnosti, treba imati na umu da su u pripovijeci zastupljene određene riječi koje razvoj civilizacije i tehnike potiskuje iz života, pa se najčešće javljaju u funkciji isticanja perioda vladavine Osmanskoga carstva. Lekseme koje su usko vezane za tursku upravu potisnulo je vrijeme, propadanjem Osmanskoga carstva došla je nova vlast, te su tako i te riječi, kojima su se imenovala određene pojave, dokumenti, staleži potisnute iz upotrebe i možemo ih posmatrati kao historizme, a takve su: *subaša, aga, beg, begovsko, agin* i dr. Iz ovoga možemo zaključiti da je upotreba riječi orijentalnog porijekla uvjetovana više historijskim nego lingvističkim faktorima (Vajzović, 1999). Veliki je broj leksema koje nemaju svoje sinonimne parove i potječu iz sfere duhovne kulture, a najčešće su date lekseme u okviru vjerskih običaja i tradicije muslimanskog stanovništva te su one kao takve poznate i standardnom jeziku primaocu – *hodža, islam, ramazan, musliman, halal* i dr. I za nazive jela i pića koja se javljaju u pripovijeci također nemamo zamjenu – *rakija, kafa, meza*. Kako se u kontaktu dviju civilizacija i kultura obično preuzimaju novi predmeti, prihvataju tuđi običaji, s njima se preuzimaju i riječi koje ih imenuju tako da uvidom u analizu rezultata možemo zapaziti da je najveći broj imenica među posuđenicama, dok su ostale riječi znatno manje zastupljene. Od riječi iz oblasti materijalne kulture najviše je onih koje označavaju građevine, zgrade, prostorije i razna mjesta što je sasvim razumljivo jer su građevine izgrađene za vrijeme Osmanskoga carstva dio naše tradicije, baštine, kulture i historije.

Svaki jezik, kao živ organizam, podložan je promjenama. U okviru tih promjena nezaobilazno je prihvatanje leksike iz stranih jezika jer jezik ne može uvijek da iznađe domaću riječ kada se za tim ukaže potreba (Đinđić, 2013: 15).

SKRAĆENICE

IAZ – Ivo Andrić „Znakovi“

LITERATURA

Andrić, I. (1988). Znakovi. Sarajevo: Svjetlost.

Bajrić, A. (2019). Semantičke grupe orijentalizama u pripovijeci Noć u vezirskom gradu Skendera Kulenovića, DHS – Društvene i humanističke studije, br. 2 (8), godina IV, Tuzla: Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, str. 53-70.

Đinđić, Marija; Radonjić, Danijela (2012). Uloga turcizama u oblikovanju sveta Andrićevih pripovedaka (1925-1941) u Zborniku Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjenu dvaju svjetskih ratova (1925-1941), str. 461-468. Institut für Slavistik der Karl-Franzes-Universität Graz-Beogradska knjiga, 2012.

Đinđić, M. (2013). Turcizmi u savremenom srpskom književnom jeziku (semantičko-derivaciona analiza). (Doktorska disertacija). Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Filipović, R. (1986). Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga.

Halilović, S., Palić, I. & Šehović, A. (2010). Rječnik bosanskoga jezika. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.

Halilović, S., Tanović, I. & Šehović, A. (2009). Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik. Sarajevo: Slavistički komitet.

Heraković, S. (2011). Orijentalizmi u pripovijeci Put Alije Đerzeleza: Koliko su prisutni u današnjem govoru Doca kod Travnika u Zborniku Austrougarski period u životu i djelu Iva Andrića (1892-1922), str. 557-562, Institut für Slavistik der Karl-Franzes-Universität Graz-Beogradska knjiga, 2011.

Idrizović, Muris; Jasenković, Abdulah; Knor, Vladimir (1990). Rječnik stranih riječi. Sarajevo: Književna zajednica Drugari.

Klajić, B. (1968). Veliki rječnik stranih riječi izraza i kratica. Zagreb: Zora.

Peco, A. (2007). Radovi o turcizmima. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.

Stanojčić, Ž. (1967). Jezik i stil Iva Andrića (funkcije sinonimskih odnosa). Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije, knjiga XI.

Trifković, R. (1977). Ivo Andrić u svjetlu kritike. Sarajevo: Svjetlost.

Turk, M. (2013). Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.

Škaljić, A. (2014). Turcizmi u našem jeziku. Sarajevo: Karika.

Vajzović, H. (1999). Orijentalizmi u književnom djelu : lingvistička analiza. Sarajevo: Institut za jezik.

Vajzović, H. (2008). Jezik i nacionalni identiteti : socio-lingvističke teme. Sarajevo: Fakultet političkih nauka./

INFORMACIJE O AUTORU**Amela Bajrić**

Edukacijski fakultet Univerziteta u Travniku

e-mail: bajric_amela@hotmail.com